

Козубська І. Г.,

*аспірант кафедри теорії і практики перекладу англійської мови факультету лінгвістики
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*

КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВА СТРУКТУРА СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МОНОГРАФІЙ

Анотація. Статтю присвячено розгляду композиційно-сміслової структури сучасних англійських монографій з інформаційних технологій. Визначено й охарактеризовано структуру англійських монографій, виділено смислові блоки текстів та з'ясовано специфіку цього жанру наукового стилю.

Ключові слова: монографія, композиційна структура, триступенева структура, смислові блоки, екстралінгвістичні фактори.

Постановка проблеми. Вивчення проблем композиційної організації англомовного тексту є традиційним для багатьох лінгвістів. Це пояснюється тим, що в композиції безпосередньо поєднуються, сполучаються, фокусуються змістові й формальні елементи тексту. Композиція тексту слугує формальним вираженням його логіко-сміслової структури та являє собою своєрідний «каркас», на якому будується текст [5]. Саме тому в сучасній філологічній науці так багато праць присвячено дослідженню композиційно-сміслової структури текстів різних стилів і жанрів англійської мови. Однак на сьогодні існують також жанри, композиції яких було приділено недостатньо уваги та лише поверхнево описано її. Одним із таких жанрів є англійська наукова монографія. Оскільки вона є найбільш статусним, значущим видом наукової продукції та містить повне, послідовне й обґрунтоване дослідження проблеми, це робить її роль у науці винятково важливою. Тому питання вивчення композиційно-сміслової структури англійських наукових монографій є актуальним і науково доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми композиційно-сміслової структури наукових текстів приділяли увагу такі лінгвісти, як О.А. Баженова, В.С. Чернявська, Л.А. Тітова, І.С. Чехоніна, Л.Д. Логінова, Н.В. Панченко. Вони визначали поняття композиції, її специфіку, елементи й типи. Загальний огляд жанру «монографія» знайшов своє втілення в публікаціях Є.В. Сухої, М.П. Котурової, К. Стіл, С. Ківісто та інших учених. Проте в усіх цих працях опис композиційно-сміслової структури англійських монографій полягав винятково в короткій довідково-описовій інформації для науковців.

Метою статті є більш ґрунтовне дослідження композиційно-сміслової структури англійських монографій із лінгвістичної позиції.

Матеріалом дослідження слугували такі англійські монографії з інформаційних технологій: А. Styhre «Biomaterials Innovation», J. James «Bridging the global digital divide», P. Curwen and J. Whalley «Mobile telecommunications networks», T. Founce «Nanotechnology for a sustainable world», J. Lipton «Rethinking Cyberlaw» тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Композиційно-сміслова організація англійських монографій зумовлюється насамперед специфікою цього жанру та його призначенням. У

зв'язку із цим доцільно дати визначення монографії та з'ясувати специфіку її використання.

Монографія – це наукове книжкове видання, що складається з одного твору, який містить повне та всебічне дослідження однієї проблеми або теми, виконане одним чи декількома авторами (виконавцями).

Монографія – це, як правило, найбільш повне та всебічне вивчення деякого об'єкта, бачення його в проблемному полі сучасної науки. Вона систематизує наявне знання й забезпечує пояснення тих питань, які не знайшли вирішення. За своїм змістом монографія є фундаментальною науковою працею, у якій на основі всебічного аналізу й широких узагальнень попередніх наукових праць та великих нових досліджень викладаються досягнення в розробці наукової проблеми [4, с. 41].

Призначення монографії – ввести в систему наукових комунікацій фундаментальну підсумовуючу наукову інформацію в певній галузі та бути основою для вирішення нових проблем. Вона призначається переважно для тих учених і фахівців, профіль наукової, педагогічної та, можливо, прикладної (наприклад, у галузі розробки техніки) діяльності яких безпосередньо пов'язується з досліджуваною проблемою [4, с. 42].

Дослідження композиційної побудови текстів, у тому числі наукових, проводиться в різних спрямуваннях. Воно базується на виділенні в тексті смислових блоків, які ще називають композиційно-мовленнєвими формами.

Залежно від об'єму смислового блоку в тексті виділяються том (книга) і далі частина, розділ, підрозділ, параграф, абзац та складне синтаксичне ціле.

Залежно від призначення смислового блоку в тексті виділяються вступна, основна й заключна частини, у кожній із яких є свої змістовні особливості.

Залежно від змісту та мовленнєвих особливостей смислового блоку в тексті виділяються опис, розповідь і міркування.

Аналізуючи англійські монографії за об'ємом смислового блоку, можемо стверджувати, що англійські монографії здебільшого складаються з однієї книги, рідше двох, які у свою чергу поділяються дві чи більше частини, мають декілька розділів, а ті поділяються на абзаци. Поділ на підрозділи зустрічається рідше.

У деяких роботах щодо стилістики реалізується підхід, за якого зміст текстів узагальнюється за цільовою установкою або за призначенням. На цій основі виділяються частини (структурно-семантичні ланки, які поетапно реалізують цільову установку), які представляють композицію тексту [2, с. 104]. Так, жанри наукової публіцистики зазвичай мають триступеневу структуру: вступну, основну та заключну частини.

До вступної частини в англійських монографіях ми відносимо такі елементи, як зміст (contents), передмова (preface), подяка (acknowledgement), інформація про автора (about the

author), вступ (introduction). Зміст орієнтує читача в розміщенні наукової інформації в текстовому просторі. У передмові автор дає короткі відомості про цю працю (її актуальність, історію створення, теоретичний і практичний матеріал, який слугував опорою в написанні), описує переваги цього дослідження, надає аргументи, чому саме ця монографія є оригінальною, та визначає цілі роботи. Передмова виконує важливу роль у монографіях, адже вона відображає основний матеріал, про який ідеться в книзі, отже, читач, швидко переглянувши її, може зрозуміти, про що йдеться в самій монографії, чи є вона цікавою та корисною для нього. У передмові автор прагне заволодіти увагою читача, викликати його інтерес до подальшого її читання й дослідження. Після передмови в більшості монографій наводиться подяка. У ній автор висловлює вдячність усім тим людям, організаціям, установам, які допомогли йому в написанні монографії, або тим, які сприяли дослідженню та завдяки участі яких видання цієї книги стало можливим. Варто зазначити, що подяка є невід'ємною частиною англійських монографій, оскільки вона міститься в кожній із них. Деякі монографії містять короткі відомості про автора. До них зазвичай відносять біографію автора, його освіту, наукові здобутки, місце роботи тощо. У вступі описується конкретне наукове завдання цієї роботи чи певного розділу, відбувається представлення матеріалу, постановка проблеми, конкретизація аспектів її розгляду. Вступ попередньо повідомляє про зміст основної частини. Крім того, він інформує читача про структуру наукового твору, описує цілі й завдання автора, окреслює перспективу розгортання основного тексту.

Основна частина англійських монографій містить розвиток концепції, наміченої вступом. Зазвичай вона складається з декількох розділів, які у свою чергу можуть поділятися на підрозділи. Часто до кожного розділу подається вступ (introduction). У цій частині англійських монографій безпосередньо й різнобічно розкривається тема, вирішуються поставлені завдання, повідомляються нові відомості. Особливо важливими при цьому виступають співвідношення загальних і поодиноких питань, абстрактних понять та конкретних прикладів, фактичних і статичних відомостей. В основній частині найбільш повно реалізується той чи інший функціонально-смісловий тип мовлення (розповідь, міркування, розвідка, описання тощо). У ній автор викладає основний матеріал, якому надається судження чи оцінка, пропонує своє розуміння теми. Комунікативний намір суб'єкта мовлення реалізується за допомогою констатації, доказів, спростування й інших способів аргументації, які включають тезу (основне положення, що доводиться впродовж усієї роботи), аргументи (положення, які наводяться для обґрунтування тези та істинність яких є доведеною незалежно від тези; як аргументи також використовуються перевірені наукові положення, достовірні факти, аксіоми), демонстрацію (форму співвідношення аргументів і тези). Найважливіша роль у головній частині належить тезі, її підтвердженню чи спростуванню.

Заклучна частина англійських монографій може складатися з декількох елементів: висновків (conclusions), бібліографії (bibliography), алфавітного покажчика (index), посилань (references), списку абревіатур (list of abbreviations). У заключній частині підводиться підсумок усього сказаного, формулюються висновки, описується теоретичне значення роботи, намічаються нові завдання й проблеми, які потребують вирішення. Висновок акцентує увагу на найбільш значимих результатах проведеного дослідження та повідомляє про можливості його

практичного використання. Бібліографічний список виконує довідково-бібліографічну функцію.

Периферійні тексти монографій (зміст, вступ, передмова, висновок, бібліографічний список тощо), які утворюють прагматичну рамку, на перший погляд здаються надлишковими з науково-пізнавальної позиції, оскільки вони в короткій та узагальненій формі дублюють основний текст. Проте вони, по-перше, представляють важливі аспекти отриманого знання; по-друге, програмують тематичне розгортання основного тексту; по-третє, задовольняють інформаційні потреби адресата. Таким чином, периферійні тексти є необхідними компонентами політекстуальної структури монографії.

Говорячи про композиційну структуру монографій, варто навести думку Є.А. Баженової про композицію. У її розумінні «композиція» співвідноситься з динамічним, функціонально-смісловим членуванням тексту, усвідомленого не лише як результат текстотворення, а й як процес розгортання змісту. У зв'язку із цим композиція не може зводитись до простого плану (вступна, основна й заключна частини), оскільки такий план не відображає екстралінгвістичну детермінованість змісту тексту та його власне стилістичну специфіку. У дійсності композиція наукового тексту (як і будь-якого іншого твору) виявляється значно складнішою й багатшою, ніж наведена тричленна схема, і включає низку специфічних текстових структур, обумовлених типом наукового мислення, характером пізнавальної діяльності, структурою наукового знання та іншими екстралінгвістичними факторами наукового мовлення [1, с. 53]. До екстралінгвістичних факторів належать такі:

- специфіка предметної галузі;
- тип досліджуваного об'єкта, який може бути «субстратним», тобто матеріальним, або «ментальним», тобто ідеальним продуктом людської свідомості;
- теоретичний чи емпіричний ракурс дослідження;
- багаторівнева структура науково-пізнавальної діяльності;
- стиль індивідуального мислення вченого («дискретно-логічний» або «континуально-психологічний») [1, с. 92].

Композиції англійських наукових монографій властиве відображення закономірностей процесу пізнавальної діяльності та формування знання. Таким чином, композиційно-сміслова структура монографій зазвичай фіксує динаміку етапів розвитку наукового знання, його рух від старого до нового за законами заперечення заперечення, послідовності, розвитку думки за спіраллю. Виклад будується від експлікації в тексті проблемної ситуації через проблему, ідею й гіпотезу до доказів (аргументації) та висновку (закону). О.М. Крижановська зазначає, що кожен із цих етапів наукового мислення (проблемна ситуація, проблема, ідея, гіпотеза, аргументація, висновок) отримує оформлення за допомогою функціонально типізованих текстових одиниць – комунікативних блоків [3, с. 76]. Комунікативні блоки є типовими структурними компонентами наукових монографій, оскільки вони експлікують один із головних аспектів смислового змісту наукового тексту – інформаційний. Для англійських монографій характерні такі комунікативні блоки: «впровадження теми», «постановка мети й завдань дослідження», «коротка історія питання», «вираження вдячності», «формулювання проблеми», «описання стадій експерименту», «висунення гіпотези», «характеристика об'єкта вивчення», «висновки», «прогнозування» тощо.

Деякі лінгвісти виділяють моноцентричну та поліцентричну композицію монографій. Моноцентрична композиція харак-

теризується послідовною маніфестацією проблемної ситуації, потім проблеми, ідеї тощо, інакше кажучи, пізнавальних форм, які відображають вирішення однієї конкретної проблеми. У монографіях із поліцентричною композицією основна проблема ділиться на низку супідрядних проблем. Це приводить до розгалуженості наукового твору. Більшість із проаналізованих нами англійських монографій мають моноцентричну композицію.

Специфічним способом розгортання наукового тексту монографій, який також визначає своєрідність його композиції, є розгорнуті варіативні повтори, коли коротко сформульована на початку теза (зазвичай центральна в концепції автора) потім багаторазово повторюється, семантично поглиблюючись і розвиваючись [3, с. 45]. Так, наприклад, у монографії Т. Фаунса «Nanotechnology for a Sustainable World» [9] ще в передмові зустрічаємо тезу, що найбільш перспективна нова технологія – нанотехнологія – може допомогти вирішити загрозливу соціальну та екзогенну кризу, яка загрожує людському існуванню. У наступних розділах автор неодноразово повторює цю думку, заглиблюючись у саме поняття «нанотехнології», та безпосередньо доводить істинність свого твердження.

Висновки. Таким чином, композиція англійських монографій визначається процесом комунікативно-пізнавальної діяльності вченого, динамікою його наукового мислення та низкою екстралінгвістичних факторів. В англійських монографіях основним конструктивним принципом текстоформування є реалізація пізнавальних етапів у їх закономірній послідовності. Тематична й смислова єдність змісту монографії забезпечують її цілісність. У подальшому було б доцільним дослідити семантичні властивості англомовних монографій та провести аналіз їх мовних одиниць.

Література:

1. Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е.А. Баженова. – Пермь, 2001. – 269 с.
2. Васильев Ю.А. О влиянии композиционно-смысловой организации научного текста на его языково-стилистические характеристики / Ю.А. Васильев // *Стиль научной речи*. – М., 1978. – С. 75–94.
3. Данилевская Н.В. Вариативные повторы как средство развертывания научного текста / Н.В. Данилевская. – Пермь, 1992. – 144 с.
4. Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: [навч.-метод. посібник] / Ю.П. Сурмін. – К.: НАДУ, 2008. – 184 с.

5. Титова Л.А. Композиция научных текстов / Л.А. Титова, И.Е. Чехонина, Л.Д. Логинова // *Современные научные исследования и инновации*. – 2012. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2012/01/6625>.
6. Styhre A. Biomaterials Innovation. Bundling Technologies and Life / A. Styhre [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/97817819955598>.
7. James J. Bridging the global digital divide / J. James [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781843767169>.
8. Curwen P. Mobile telecommunications networks. Restructuring as a Response to a Challenging Environment / P. Curwen, J. Whalley [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781783475704>.
9. Founce T. Nanotechnology for a sustainable world / T. Founce [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781781005194>.
10. Lipton J. Rethinking Cyberlaw. A New Vision for Internet Law / J. Lipton [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-elgar.com/shop/rethinking-cyberlaw>.
11. Steele C. Scholarly Monograph Publishing in the 21st Century / C. Steele [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://quod.lib.umich.edu/jjep/3336451.0011.201?view=text;rgn=main>.

Козубская И. Г. Композиционно-смысловая структура современных английских монографий

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению композиционно-смысловой структуры современных английских монографий по информационным технологиям. Определена и охарактеризована структура английских монографий, выделены смысловые блоки текстов и выяснена специфика этого жанра научного стиля.

Ключевые слова: монография, композиционная структура, трехуровневая структура, смысловые блоки, экстралингвистические факторы.

Kozubska I. Composition and notional structure of modern English scholarly monographs

Summary. The article is devoted to consideration of the composition and notional structure of modern English Information Technologies scholarly monographs. The structure of English scholarly monographs is defined, the semantic blocks of the texts are distinguished and the specifics of this scientific genre is ascertained.

Key words: scholarly monograph, composition structure, three-level structure, semantic blocks, extralinguistic factors.